

DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR*

DOÇ. DR. AHMET BURAN

Derleme Sözlüğü, TDK'nın Türk diline (Türkiye Türkçesi) yaptığı en büyük hizmetlerden biridir. Bu büyük eser, 1932-1960 yılları arasında yapılan iki büyük derlemenin malzemesi birleştirilerek meydana getirilmiştir. Biri ek olmak üzere on iki ciltten ibarettir.

Derleme işinin önemi ve zorluğu herkesin malûmudur. İşin önemi ve zorluğu, sonuçta ortaya çıkan eserin değerini de ortaya koymaktadır. Ancak şunu belirtmeliyim ki, derleme işi, olmuş bitmiş bir vakıa değildir. Bu gerçek sözlüğün ön sözünde "...Unutulmamalıdır ki, ne kadar dikkatli bir derleme yapılırsa yapılsın, hiç bir zaman bu işin sonu alınmış denilemeyecektir. Çünkü derlemelerde bulunacak yanlışlardan ve kalacak eksiklerden başka, halk her gün yeni yeni kelimeler yaratmaktadır..." cümleleri ile açık bir biçimde dile getirilmektedir.

Elbette halk yeni kelimeler yaratacak ve elbette biz "bu işin sonu alındı diyemeyeceğiz." Fakat yapabileceğimiz bir şey var. O da, daha önceki derlemelerin eksiklerini tamamlamaya çalışmak; eski yeni demeden, halk ağzında yaşayan ve dilimizin tescilli-tapulu malı olan kelimeleri derlemek, dil hazinemize katmaktır.

Derleme Sözlüğü elbette büyük bir emeğin ürünüdür. Ancak Anadolu ağzlarında daha tespit edilmemiş, derlenmemiş on binlerce kelime vardır. Biz *Derleme Sözlüğü*'ne küçük bir katkı yapmak düşüncesiyle Tunceli İli/Çemişkezek ilçesi/Ulukale köyü ve çevresinden (Cevizdere, Reşolu, Aşağı Peydere, Yukarı

* Bu yazının konusu olan kelimeler, TDK'nın derleme faaliyetleri çerçevesinde 1983 yılında Tunceli/Çemişkezek ilçesi/Ulukale köyünden derlendi. Ancak bu köy, 9 nisan 1984 tarihinde teröristler tarafından basıldı. Yedi vatandaşımızın şehit edildiği bu saldırı sırasında üç yüz hanelik, tarihî Türk köyü tamamen yıkıldı. Dolayısıyla bu kelimeleri, saldırı sırasında hayatlarını kaybeden vatandaşlarımıza Allah'tan rahmet dileyerek ve onlardan kalan bir hatıra olarak yayınlıyoruz.

Peydere) bir derleme yaptık. Tespit ettiğimiz kelimeleri üç başlık altında, "Derleme Sözlüğünde Bulunmayanlar", "Anlamı Farklı Olanlar", ve "Tunceli/Çemişkezek Yöresinden Derlenmemiş Olanlar" şeklinde bir araya getirdik ve alfabetik sıraya göre listeler oluşturduk.

Anlamı farklı olanları *Derleme Sözlüğü* ile karşılaştırmalı olarak verdik: "Tunceli/Çemişkezek Yöresinden Derlenmemiş Olanlar" başlığı altında da *Derleme Sözlüğü*'nde bulunup Tunceli/Çemişkezek/Ulukale yöresinden derlenmemiş olanlar verilmiştir.

Bu kelimeler çok dar bir alanda derlenmiştir. Alan genişledikçe ve böyle küçük derlemelerin sayısı arttıkça Anadolu ağızlarından alacağımız malzeme de artacaktır.

ÇEMİŞKEZEK İLÇESİNDE KULLANILAN VE DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE BULUNMAYANLAR

acığidon	: Dere kenarlarında ve su kaynaklarında yetişen, acımsı tadı olan ve yenen bir bitki.	çaşkur	: Kayalıklarda yetişen ve hayvan yemi olarak kullanılan bir ot.
ağulu göğüç	: Mavi-beyaz renkli büyük kertenkele.	çetük daşağı	: Kurtlanan hayvan yaralarını tedavide kullanılan, acı bir tadı olan yabanî ot.
arduk	: Çobanların sürü sahiplerinden aldıkları hediye.	çirtik	: Altı kareli çizgiler çizilerek oynanan bir çocuk oyunu.
at badıncı	: Baklaya benzeyen yabanî bir ot.	dağ eriği	: Yabanî erik.
avrej	: Hayvan derisinden yapılan kılsız çökelek postu.	dağum kuşu	: Siyah renkli küçük bir kuş
babıko	: Hamurdan yapılan ve yağ dökülerek yenilen bir yemek.	dede iligi	: İliğe benzer (düğme) yuvarlak tohumu olup, beyaz-pembe çiçekli, yuvarlak yapraklı bir bitki.
baskel	: Bal mumu ile yapılan, başı üçgen biçiminde, arı oğlu ya kalama âleti.	demircük	: Elma ağacına benzeyen ve küçük meyvesi olan bir ağaç.
cerbelek	: Un ve bulgur ile yapılan ve üzerine kurut dökülerek yenen bir yemek.	duzurik	: Sülük
culur	: Piç asmanın küçük	erkız	: İkiz
		galgalık	: Sakavul denilen ağaçtan yapılan ve

	nazarlık olarak kul-	kurt kartalı	: Görünmesi çevrede
	lanılan küçük ağaç		kurt olduğuna işaret
	parçası.		sayılan bir kartal tü-
gerçekçi tort	: Ceviz yaprağından	kurutlu çorba	rü.
	daha dar ve uzun		kurutlu çorba : Kurut ile döğmeden
	yaprakları olan tüylü		yapılan çorba.
	ve yenebilen bir ot.	kutkutik	: Papatya
gılabala	: Üzüme benzer, ufak	ökçe	: Kapı eşiği
	taneli, kırmızı renkli	papuk	: Geceleri öten bir
	yabanî bir ot.		kuş (İsak kuşu).
gıldır	: Domates	payamça	: Yabanî badem.
gökoğlak	: Gıragıra da denilen	puguşu	: Kafası iri, kanatları
	mavi renkli bir göç-		büyük bir kuş.
	men kuş.	sabun otu	: Dere kenarlarında
gösterme	: Örnek, ibret verici.		yetişen, yarpuz
gulik	: Pırasaya benzeyen		benzer, ellerdeki le-
	yabanî bir ot.		ke ve kirleri çıkar-
guli bacağı	: Büyük lahana.		mada sabun gibi kul-
halicük	: Haşlanarak yenen		lanılan bir ot.
	köklere saplı, ıtır	sekkali	: Bulgur döğmek için
	yaprağına benzer bir		kullanılan ağaç tok-
	ot.		mak.
höllük deliği	: Bebeklerin altına	sohlum	: Dallarını sepet yapı-
	konan ince kumun		mında kullanılan bir
	saklandığı ve kuru-		tür söğüt. (DS'de sor-
	tulduğu delik. Ocak		hun kelimesi benzer
	kenarlarında olur.		anlamdadır)
ignecük	: Olgunlaşınca diken-	sokkali	: (sokku eli) Sokuda
	lenen bir kır otu.		bulgur veya dut döğ-
inek emen	: Kertenkeleye benze-		mek için kullanılan
	yen ve inekleri em-		âlet.
	diği söylenen bir sü-	şamoş gatır	: Huysuz katır.
	rüngen.	şekok	: Meyvesi küçük ve
karacuk saçı	: Yonca ve fige benze-		biraz zor yutulan bir
	yen yabanî bir ot.		armut türü.
karuştırma	: Kemikli et, döğme	şıv	: Dutun pişmiş ve sı-
	ve ayran ile yapılan		kılmış posası.
	çorba.	şoğuklu bocik	: Sümüklü böcek.
kazmakürek	: Gagası uzun ve siv-	terehorasan	: Sulu yerlerde yeti-
	ri, ibiği yassı olan		şen bir bitki.
	bir kuş.	tumas	: Kaymak çökeleği.
kırot	: (kır + otu) Geniş	uçucık	: Müjde böceği.
	yapraklı yenebilen	urub	: Kilenin dörtte biri.
	bir kır otu.		Dört ölçeğe bir urub

vaybap	: Zehirli olduğu söylenen büyük örümcek.	zarafat	: Un ve yağ ile yapıp üzerine kurut dökülerek yenen bir yemek.
yağlıca	: Haşlanarak yenen bir tür pancar.	ziyan kartalı	: Küçük canlıları kapıp alaca renkli kartal.
yalancı tort	: Gerçekçi tortun yemeyeni. (bkz. gerçekçi tort)		
yapıştı	: Kışın otuz ikinci günü köyde herkes zarafat yapar. Gençler evleri dolaşarak bu yemekten pay ister. Buna yapıştı denir.		

Anlamı Farklı Olanlar

arda	: Ahşap ve kerpiçten yapılan evlerin toprak damlarını örtmek için kullanılan ağaçlar. DS'de: I. 1: Yere dikilen nişan değneği. 2: Çıkrıkçı kalemi, 3: Tespihçi kalemi, II- Evde kalmış kız.	dögecek	: Havan. DS'de: Çamaşırını döğerek yıkamaya yaran ağaç tokaç.
çağaboğan	: İri bir çekirge. DS'de: Gecekuşu	gıldır	: Domates DS'de: I- Zayıf, kuvvetsiz, cılız. II-1: Gelinlik elbise. 2- Kadınların giydiği salta biçimindeki hırka. III- Çok konuşan. IV- El değirmeni. V- Kirli çürük ipek kozası.
çekem	: Armutların üzerinden alınan ve ilaç olarak kullanılan bir nesne. DS'de: I-1: Su yollarını yapan, su işle-rinden anlayan kimse. 2: Kuyumcu II- Pekmez kaynatılarak yapılan ağda. III- Yeşil yapraklı,	kuş ekmeği	: Lâlecığe benzeyen yabanî bir ot. DS'de: I-1: Ebegümeci 2: Bir ilkbahar

	bitkisi madımak. II- Bodur bir çeşit ağa- cın kırmızı renkteki küçük meyvesi.	sancı otu	: Boz renkli küçük yapraklı 30-40 cm. boyu, ağır ve şiş- liklere karşı kullanı- lan bir bitki. DS'de: Bir çeşit bo- dur çam.
külek	: Süt kabı. DS'de: Tahta kova		
Living	: Pestil bulamacının hazırlanmasındaki ilk safha. DS'de: Tortu, pas; çeşme.	sarısandal	: Son baharın geldiği- ne işaret sayılan renkli küçük bir kuş. DS'de: İncirkuşu.
meşük	: Kurutun yemek yapı- ldıktan sonra geriye kalan kırıntıları. DS'de: Ezilerek kü- çük parçalara bölün- müş yağsız peynir.	yılgın	: Çama benzeyen bir ağaç. DS'de: I-1: Sulak yerlerde kendiliğİN- den biten bir ağaç. 2: Funda. 3: Filiz.
part	: Otuz cevizin oluş- turduğu bütün. DS'de: I: Biçilmiş ekinİN otuz demetİN- den meydana gelen yığın. 2: Otuz yumurtadan yapılmış yığın... (vb).		II- Üstüne ekmek konulup tavana ası- lan geniş sele. III- Eğri. IV- Bıkkın.
sakavul	: Dalları ile büyük sü- pürgeler yapılan bir ağaç. DS'de: Çalı süpürge- si.	zambur	: Naneye benzer bir kokusu olan pembe renkli bir kır çiçeği. DS'de: I- Eşekarısı. II- Sinir, asabiyet.

TUNCELİ/ÇEMİŞKEZEK YÖRESİNDEN DERLENMEMİŞ OLANLAR

ağırayah	: Hamile.	bağa yaprağı	: Yara ve sancıların te- davisinde kullanılan yağı ve tüylü bir ot.
at kulağı	: Geniş yapraklı yeni- lebilen bir ot.		
av guş et-	: Avlanmak.	baldırgan	: Baldıran.
badmç	: Nohut, fasulye gibi baklagillerİN taze to- humunun genel adı.	bars	: Arı oğulu.
		bay	: Zengin.

	bıdık		
	: Küçük.	itegü	: Ekşi hamurun saklandığı kap.
buğdaycık	: Buğdaya benzeyen yabancı bir ot.	kalın	: Çeyiz, başlık.
bügelek	: Hayvanları ısırarak bir tür sinek.	karamuk	: Fige benzeyen yabancı bir ot.
çemçük	: Zayıf, çirkin.	kazayağı	: Su kenarlarında biten ve yenen bir ot.
çoban kaşığı	: Yabancı asma. Tahta kaşığa benzer tohumu olan bir bitki.	kıyık	: Yorgan iğnesi
dağarcık	: Koyun derisinden yapılan ve içinde yiyecek saklanan torba.	kolçak	: Kollara takılan koruyucu bez.
deyin	: Sincap	kom	: Ağıl.
dındık	: Şişesiz küçük gaz lambası.	kortik	: Çukur.
doğanek	: İpin ucuna bağlanan çengelli ağaç.	kuzukulağı	: Küçük yuvarlak yapraklı ve ekşimsi tadı olan bir ot.
gecekuşu	: Yarasa	malyagma	: Taneli saman yığını.
gıragıra	: Yazın başlangıcında gelip güzün göç eden mavi renkli bir göçmen kuş. Göçkoğlak da denir.	mendik	: Maydanoza benzeyen yabancı bir ot.
gizlengiz	: Saklambaç.	moz	: Hayvanları ısırarak büyük bir sinek.
hedik	: Kara batmamak için ayağa bağlanan ve tahtadan yapılan bir âlet.	pağaç	: Değirmende pişirilen tuzsuz ekmek.
herk	: Nadasa bırakılmış tarla.	şinik	: Kilenin dörtte biri.
heside	: Bulgur unu ve pekmez ile yapılan bir tür helva.	tehne	: Bulaşık bezi.
honça	: Ekmek tahtası.	teyük	: Kızak.
hopal	: Bataklıklarda yaşayan bir tür güvercin.	tığ	: Tanesiz saman yığını
höllük	: Bebeklerin kundağına konan ince kum.	umaç	: Bulgur ve hamur ile yapılan bir çorba.
		üçgül	: Yoncaya benzeyen bir ot.
		üsgüre	: Tas.
		yaglıca	: Kengere benzeyen yabancı bir ot.
		yundu	: Bulaşık suyu.
		zoğanek	: Büyük tahta kapı kilidi.